

## ЎҚИТУВЧИНИНГ ПЕДАГОГИК ФАОЛИЯТИДА МАҲОРАТ ВА ҚОБИЛЯТ ТАСНИФИ

А.А.Берикбаев – ўқитувчи

Гулистон давлат университети

**Таянч сўзлар:** маҳорат, қобилият, компетентлик, кинестетик, пропорция, композиция қўникма, малака.**Ключевые слова:** мастерство, способности, компетентность, кинестетика, пропорции, композиционные способности, квалификация.**Key words:** mastery, ability, competence, competence, kinesthetics, proportions, compositional abilities, qualification.

Ҳозирги кунда ҳам Европанинг етакчи олимлари (Б.П.Зязин, В.А.Кан-Калик, Й.Н.Калюткин, Н.Д.Никандров, Л.И.Рувинский ва бошқалар) ўқитувчининг педагогик маҳоратини янада тақсимллаштириш учун илмий-тадқиқот ишларини олиб борганлар. Хусусан, улар ўз асарларида “мукамал эгалланган педагогик маҳоратни ўқитувчи доимо орзу қилиб интиладиган, аммо етиша олмайдиган юксак идеал касбий маҳорат сифатида изоҳлайдилар. Уларнинг фикрига қўшимча қилиб “маҳорат” атамасини ўқитувчига нисбатан комплимент, яъни мактов тариқасида энг олий баҳо сифатида қўллаш мумкин. Педагогик маҳорат фақат ўқитувчи батамом ўзлаштириши лозим бўлган касбий билим ва қўникмаларни эгаллашнинг энг юқори чўққиси сифатида қабул қилинмаслиги керак. Айнан маҳоратли ўқитувчи ижтимоий ҳаётда ёки микро муҳитда маҳоратли бўлмаслиги мумкин. Тажрибали касбий компетентлиги юқори бўлган ўқитувчи ўз ижобий ютуқлари билан қаноатланиб қолмасдан, ҳамиша касбига оид янгиликларни ўзлаштириб бориши, жамият тараққиёти туфайли пайдо бўладиган замонавий педагогик вазифалар ва муаммоларни ҳал қилишда фаол иштирок этиши; ўзининг касбий қўникма ва малакаларини, компетенциясини узлуксиз ошириб боришга интилиши лозим. Бу педагогик маҳоратни ва ўз қобилиятларини ривожлантириб, такомиллаштириб бориши зарурдир.

Қобилият-бу шахснинг индивидуал-психологик хусусияти бўлиб, муайян фаолият юзасидан лаёқати ва ишни муваффақиятли амалга ошириш субъектив шарт-шароитини ифодаловчи индивидуал психик сифатлар йиғиндиси [1].

Қобилият ўқитувчининг индивидуал имкониятларини характерлайди

Бир хил шароитларда қобилиятли ўқитувчилар ўз фаолиятларида ҳам қобилияти паст кишиларга қараганда кўпроқ ютуқларга эришадилар.

Қобилият шахснинг ҳам умумий, ҳам махсус ривожланишида тезроқ олдинга силжиб боришини, унинг ижрочилик ва ижодкорлик фаолиятларида энг юқори натижаларга эришишини таъминлайди. У кишида мутахассисликни тез эгаллай олишда ва юқори маҳоратга эришади

Қобилият билимдан фарқ қилади. Билим-бу илмий мутолаалар натижасидир, қобилият эса инсоннинг психологик ва физиологик тузилишига хос бўлган хусусиятдир. Қобилият билим олиш учун зарурий шарт-шароит яратади, шу билан бирга, у маълум даражада билим олиш маҳсулидир

Умумий ва махсус билимларни ўзлаштириш, шунингдек, касбий маҳоратни эгаллаш жараёнида қобилият мукаммаллашиб ва ривожланиб боради. Умумий ва хусусий методикани билиши мумкин, аммо уни ишлатиш қобилияти бўлмаслиги мумкин. Унинг юқори даражаси касбий ва мослик, мувофиқлик (компетентлик) тушунчаларида қўникма ва малакалардир.

Қўникмалар-ўқитувчининг касбий фаолияти жараёнида ҳосил қилинган тажриба ва билимлар асосида бажариладиган ишнинг мукаммал усули.

Малакалар-ўқитувчининг онгли фаолиятни бажариши жараёнида ҳосил қилинган касбий интеллектуал фаолиятнинг автоматлашган компонентлари йиғиндиси.

Улар ўқитувчи касбий фаолияти механизмнинг асосини ташкил қилувчи жараёнлар бўлиб, қобилият билан биргаликда педагогик маҳоратга эришишни таъминлайдики, бунинг натижасида ўқитувчилар касбий фаолиятида улкан ютуқларни қўлга киритади.

Қобилиятнинг камчилигини тузатиш мумкин ва уни юқори даражага олиб чиқиш моҳирлик саналади. Унинг автоматлашган даражаси малака саналади.

Педагог талабаларда қобилиятни шакллантиради, ривожлантиради, ва такомиллаштиради. Айтишимиз мумкин, туғма қобилияти бор дейиш мумкин аммо туғма қобилиятлар зехн дейилади. Зехн орқали иқтидор, истеъдод, даҳолик-инсоннинг ижодий фаолияти жараёнида эришилаётган қобилиятларнинг ривожланиш босқичлари ҳисобланади. Қобилиятлар характер каби, шахснинг фақатгина маълум фаолиятидагина мавжуд бўлган сифатларидир.

Зарур бўлган билим, малака ва қўникмаларни эгаллаш керак бўлган фарқларни аниқлайди. Қобилиятлар индивидуал-психологик хусусият бўлгани сабабли, шахснинг бошқа сифатлари ва хусусиятларига, яъни ақл сифатларига, хотира ва характер хусусиятларига, ҳис-туйғуларига қарама-қарши қўйилмайди, балки улар билан бир қаторга қўйилиши керак. Қобилиятни инсон туғма, табиат инъоми сифатида тайёр ҳолида олмайди у ҳаёт фаолияти ва изланишлари давомида шаклланиб боради. Америкалик психолог Говард Гарднер қобилиятларни интеллектуал тўплами деб атади ва унинг еттига жиҳатини ажратиб кўрсатади. Биз интеллектнинг ушбу жиҳатларидан олтитасини ўқитувчи педагогик маҳоратини такомиллаштириш нуктаи назаридан таҳлил қилишимиз мумкин. Психолог олим Олга Матвеева ушбу жиҳатларни психологик технология билан қучайтириб модификациялайди ва ўқитувчининг касбий фаолиятида муҳим аҳамият касб этишини таъкидлаб, қуйидаги қобилиятларни кўрсатиб ўтади.:

**1.Мулоқот қилиш (коммуникатив) қобилияти.** Ўқитувчи ўқувчилар билан дарс ва дарсдан ташқари жараёнларда, синфда ижобий руҳий клим ярата олади. Яъни дарс машғулотлари жараёнида ўқувчиларнинг тасвирлай олиш қўникмаларини ривожлантириб, уларни нотаниш вазиятларда ҳам ўқитиш ва ўргатиш қобилиятларини (компетенцияларини) ривожлантириб боришни тушунализ.

**2.Воқеаларни олдиндан кўра олиш қобилияти** Ушбу қобилият тури ҳар бир ўқитувчининг сергаклигида, талабаларнинг руҳиятини, ички дунёсини кўра олишида намоён бўлади. Шунда ўқитувчи ким нимага қодир эканлигини олдиндан башорат қила олади. Янада очиклайдиган бўлсак, тасвирий санъат дарсларида тасвирлаш жараёнида уларнинг тасаввурларини ва фикрлашларини ривожлантириш қобилияти бўлиши керак. Масалан, бошланғич синф тасвирий санъат дарсларида бўғирсок расмини чизиш мавзусини ўқитувчи аввал эртакни маромида нутқий камчиликларсиз айтиб тасаввур қилдириш қобилияти юқори бўлиши керак.

**3.Эшитиш ва ҳис қилиш қобилияти.** Бундай қобилиятга эга бўлган инсонлар мусиқани ва санъатни севишади, оҳангни яхши ҳис қилади. Дарс машғулотларида фанга оид термин ва атамаларни тез англаб олиши, ривожланган ва синчков бўлади.

**4.Кинестетик (тери-мускул) қобилияти.** Ўқитувчининг ўз хатти ҳаракатларини мувофиқлаш-

тириш қобилияти, ҳаракат оҳангини ҳис қилган ҳолда вақтни ҳаракат суръати билан ҳис қилади. Бу тўртинчи қобилият турида тасвирланаётган натурами ёки инсонми расом ўқитувчи кинестик қобилиятини ишга тушириб сезиш ва анатомик таҳлил қила олади.

**5. Мантикий қобилият.** Фалсафий мулоҳазалар юритишни, рақамларни математикани, мураккаб масалаларни ҳал қилишни севади, сабаби вазият оқибат натижаларини тушуниш малакасига эга, воқеликда асосийликни иккинчи даражаласидан ажрата олади; Яъни ушбу қобилият бўлажак тасвирий санъат ўқитувчиларининг касбий компетентлигини ривожлантиришда муҳим омил саналади.

• Тасвирлаётган объектни мантикий арифметик ҳисоб-китоб (пропорция) ва композицион жойлаштиришни ўйлайди;

#### Адабиётлар

1. Холиков А. Педагогик маҳорат. –Тошкент: “Иқтисод-молия”, 2011.
2. Hasanboev J. va boshqalar. Pedagogika. – Т.: “Fan”, 2006.
3. Педагогик компетентлик ва креативлик асослари. / Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Х., Сайфуров Д.М., Тўраев А.Б. – Тошкент: 2015.
4. Ҳасанов Р. Тасвирий санъат ўқитиш методикаси. –Т.: ”Фан” 2015.
5. Йўлдошев Ж.Ғ., Усмонов С.А. Педагогик технология асослари. –Т.: 2004
6. Мавлонова Р. ва бошқалар. Умумий педагогика. –Тошкент: “Наврўз”, 2016.
7. Ҳасанов Р. Тасвирий санъат асослари. –Т.: 2008.

Педагог, аввало, педагогик жараённинг қонуниятлари ва механизмларини яхши эгаллаган бўлиши лозим. Педагогнинг умумлашган малакалари унинг фаолиятида маҳорат ва қобилият тушунчалари ётади. Маҳорат бу алоҳида қудрат. Маҳоратга эришиш ва эришмаслик ҳам мумкин. Қобилиятли бўлиш билан бирга маҳоратли ва техникали педагог бўлиши керак, деб ўйлаймиз. Ушбу мақолада маҳорат ва қобилият таснифи ва хусусиятлари ёритиб ўтилган.

#### РЕЗЮМЕ

Прежде всего, педагог должен хорошо разбираться в законах и механизмах педагогического процесса. Обобщенные навыки педагога заключаются в понятиях мастерства и умений в его работе. Умение - это особая сила. Мастерство может быть достигнуто, а может и не достигнуто. Мы считаем, что помимо таланта вы должны быть квалифицированным педагогом и техническим педагогом. В данной статье рассматривается классификация навыков и способностей.

#### SUMMARY

First of all, the pedagogue should do his best to understand the laws and mechanisms of the pedagogical process. Obobshchennyye navyki pedagogue zaklyuchayutsya in ponyatiyah masterstva i umeniy v ego rabote. Umenie - eto osobaya sila. Mastership may not be available, but it may not be available. We are looking for something that will help the talent and all the qualified pedagogue and technical educator. In this state rassmatrivaetsya classification navykov and sposobnostey.

### КУРАШ МАШҒУЛОТЛАРИДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИНГ МАДАНИЙ МУНОСАБАТЛАРНИ ШАҚЛЛАНТИРИШ МУАММОЛАРИ

**А.Елмуратова** – психология фанлари бўйича фалсафа доктори, доцент

**С.Сатбаев** – ўқитувчи

*Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия ва спорт университети Нукус филиали*

**Таянч сўзлар:** кураш, соҳа, ёнбош, кийим, урф-одат, соғлиқ, кун тартиб, тўғри овқатланиш, курашчи, аждодлар.

**Ключевые слова:** кураш, направление, боком, одежда, обычай, здоровье, режим дня, правильное питание, борец, предки.

**Key words:** kurash, direction, sideways, clothes, custom, health, daily regime, proper nutrition, fighter, ancestors.

Жамиятимиздаги жадал ривожланиш, халқимиз ҳаётидаги тинчлик ва тўқинлик, қалбидаги меҳнатсеварлик ва шижоат мустақил давлатимизнинг тобора юксалиб бораётганидан далолатдир. Спорт соҳасида олиб борилаётган тўғри, тизимли сиёсатлар бугунги кун талабларига тўла жавоб бера олади. Ҳар бир халқнинг ўзига хос урф-одатлари бўлганидай, бизларнинг ҳам ўзимизга яраша удумларимиз ва анъаналаримиз бор. Айниқса, жисмоний тарбия ўқитувчиси мураббий ва ўқувчилар орасида соғлом авлодларни тарбиялаш жараёнида барқарор ва мустаҳкам яхши муносабатлар бўлишига жиддий эҳтибор бериб келинмоқда. Шунингдек, миллий қадриятларимиз, шарқона урф-одатларимиз ва соғлом турмуш тарзи халқимиз орасида ҳамиша эъзозланади. Соғлом турмуш тарзи дастлаб оиладан бошланади, демак, соғлом турмуш тарзини йўлга қўйишда жисмоний тарбиянинг ўрни алоҳида аҳамиятга эга эканлигини ҳар бир ёш авлодга ўргатиб боришимиз керак. Соғлом авлодни тарбиялаш мақсадида мамлакатимизда спорт соҳасига катта эҳтибор берилмоқда. Бу борада спорт соҳасида олиб борилаётган ишлар самараси сифатида, шунини аниқ кўришимиз мумкинки, юртимиз келажаги бўлган ёшлар онгидаги маънавий бўшлиқни ёт ғоялардан ҳимоялашда

самарали натижаларга эришилмоқда. Мустақиллик ҳаммамнинг орзуларига тўла қалбига шодлик бахш этиб ўзлигимизни, асрлар давомида аждодлардан-авлодларга ўтиб келаётган ўлмас қадрият ва урф – одатларимизни қайтариб берди. Аждодларимиздан қадрият сифатида бизгача меърос бўлган курашнинг бугунги кунда жадал суръатларда ривожланиб боришини завқ билан кузатиш мумкин. Кураш тарихи 3-3.5 минг йиллик тарихга бориб тақалади. Курашнинг асосий ривожланиш даври ўтган асрнинг 60-70-йилларига тўғри келади. Ўша даврларда ўзбекистонлик курашчилар мустақилликдан олдинги даврларда ҳам халқаро майдонларда катта ютуқларга эришиб келганлар. Улар орасида таниқли Олимпиада ва жаҳон чемпионлари Рустам Казаков, Арсен Фадзаев, Махарбек Хадарцев, шунингдек уч карра жаҳон чемпиони Аслан Хадарцевни алоҳида атаб ўтиш ўринли. Улар қаторида Э.Абдураманов, Э.Юсупов, Л.Шепилов, А.Хаймович, Р.Атаулин, Х.Зангиев, Р.Исламов, А.Очилов, Д.Захратдинов ва Р.Хинчаговлар ҳам катта ютуқларга эришганлар.

Лекин шунча курашчиларимиз катта ютуқларга эришганларига қарамасдан, курашга етарли даражада эътибор берилмаганлиги туфайли жисмоний тарбия дарслари жараёнида кураш элементларидан қисман